

ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені МИХАЙЛА КОЦЮБІНСЬКОГО

ЯКИМОВИЧ Ольга Несторівна

УДК 377.1:33

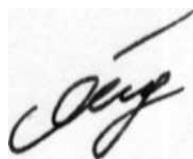
**ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ЗНАНЬ
УЧНІВ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ
СФЕРИ ОБСЛУГОВУВАННЯ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата педагогічних наук

Вінниця – 2011

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, м. Вінниця.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник
Козловська Ірина Михайлівна,
Львівський науково-практичний центр професійно-технічної освіти НАПН України, провідний науковий співробітник відділу професійно-практичної підготовки, м. Львів.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Вачевський Мирон Васильович,
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, професор кафедри менеджменту, маркетингу та підприємництва, м. Дрогобич;

кандидат педагогічних наук, доцент
Кадемія Майя Юхимівна,
Вінницький державний педагогічний університету імені Михайла Коцюбинського, завідувач кафедри інформаційних та інноваційних технологій в освіті, м. Вінниця.

Захист відбудеться “19” квітня 2011 р. о 12 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 05.053.01 у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського за адресою: 21100, м. Вінниця, вул. Острозького, 32, корп. № 2, зала засідань.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, за адресою: 21100, м. Вінниця, вул. Острозького, 32.

Автореферат розісланий “18” березня 2011 р.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

А. М. Коломієць

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність та доцільність дослідження. Забезпечення конкурентоспроможності випускників професійно-технічних навчальних закладів передбачає науково обгрунтовані зміни у підходах до навчально-виховного процесу. Докорінні перетворення в усіх галузях суспільного виробництва зумовлюють зростання значущості соціальних та економічних знань, які є одним із найважливіших чинників формування життєвих і професійних орієнтирів особистості. Тому підготовка кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах (ПТНЗ) має забезпечувати формування цілісної, взаємоузгодженої системи соціально-економічних знань та умінь учнів.

У державних стандартах професійно-технічної освіти визначено вимоги до загальноосвітньої та спеціальної підготовки майбутніх фахівців. Серед завдань соціально-економічного розвитку важливе значення відводиться підвищенню якості обслуговування населення, задоволенню попиту споживачів. Особливістю працівників сфери обслуговування є те, що стосунки фахівця з користувачем послуг належать до кола професійних обов'язків і регламентуються як правовими, так і моральними нормами. Тому процес формування соціально-економічних знань учнів професійних навчальних закладів сфери обслуговування потребує особливої уваги.

На сучасному етапі наявні суперечності між: суспільними вимогами до конкурентоспроможного робітника та недостатнім рівнем сформованості соціально-економічних знань майбутніх фахівців сфери обслуговування; зростанням ролі соціально-економічних знань у професійній діяльності фахівців сфери обслуговування та нерозробленістю педагогічних умов їх засвоєння під час професійного навчання; необхідністю оволодіння учнями ПТНЗ сфери обслуговування професійно спрямованими соціально-економічними знаннями та недостатньою кількістю навчального часу, передбаченого державними стандартами професійно-технічної освіти на вивчення соціально-економічних дисциплін. Це окреслює проблему підвищення рівня соціально-економічних знань учнів професійно-технічних навчальних закладів.

У психолого-педагогічній літературі досліджено низку проблем у галузі вивчення соціально-економічних знань (М. Вачевський, В. Лагутін, Л. Новікова); особливості професійної підготовки майбутніх фахівців сфери обслуговування (М. Агапова, Н. Вінник, М. Войнаренко, М. Лобур), методики викладання економічних дисциплін (О. Аксьонова, Г. Ковальчук, І. Балягіна), проблем формування знань із позицій економічних наук (Н. Голікова, В. Кушерець, Я. Радченко, Л. Хмелевська), філософії (Е. Герасимова, І. Долгоненко, А. Прокопенко, В. Петрушенко, С. Чмихнун), соціології (І. Городняк, В. Ніколаєнко, М. Наумова, Т. Петрушина, М. Юрій) та психології (С. Герасіна, І. Добренько, І. Матійків, Н. Пасічник). Дослідження останніх років переважно стосувалися питань формування економічних знань (П. Бойчук, А. Войнаровський, В. Загривий, В. Зайчук, Л. Новікова, Л. Чеботарьова), соціально-економічної культури майбутніх фахівців (А. Дзундза, Т. Єфременко, О. Каревіна). Незважаючи на вагомий результат цих досліджень, проблема

формування соціально-економічних знань учнів ПТНЗ сфери обслуговування залишається малодослідженою, особливо у контексті їх практичного використання.

Тому виникла об'єктивна потреба теоретично обґрунтувати і експериментально перевірити педагогічні умови формування соціально-економічних знань учнів ПТНЗ. Актуальність проблеми зумовила вибір теми дисертаційної роботи **“Формування соціально-економічних знань учнів професійно-технічних навчальних закладів сфери обслуговування”**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане відповідно до тематичного плану науково-дослідних робіт Львівського науково-практичного центру професійно-технічної освіти НАПН України „Інноваційні методики навчання спеціальних дисциплін у ПТНЗ” (РК №0104U000612), „Теоретичні та методичні основи підвищення якості професійно-практичної підготовки учнів ПТНЗ” (РК №0107U000136) та Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського “Створення освітнього середовища для підготовки педагогів засобами інформаційних технологій”. Тему дисертації затверджено вченою радою Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (27. 12. 2006 р. протокол № 5), узгоджено в Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології в Україні (20.03.2007 р. протокол № 3).

Мета дослідження – визначити, теоретично обґрунтувати й експериментально перевірити педагогічні умови формування соціально-економічних знань учнів професійно-технічних навчальних закладів сфери обслуговування.

Гіпотеза дослідження полягає в тому, що рівень соціально-економічних знань учнів ПТНЗ сфери обслуговування покращиться, якщо забезпечити виконання педагогічних умов: професійна спрямованість соціально-економічних знань на максимальне врахування змісту професійної підготовки і специфіки сфери обслуговування; інтеграція соціально-економічних знань у спеціальному проблемно-інтегративному курсі “Основи соціально-економічних знань”, що передбачає як цілісне його вивчення, так і використання окремих тем під час вивчення інших дисциплін; варіативність методик навчання соціально-економічних знань.

Відповідно до поставленої мети та гіпотези визначено такі **завдання**:

1. На основі аналізу стану дослідження проблеми соціально-економічних знань учнів ПТНЗ визначити основні аспекти та загальнонаукові підходи до формування цих знань.
2. Теоретично обґрунтувати й експериментально перевірити педагогічні умови формування соціально-економічних знань майбутніх фахівців сфери обслуговування.
3. Розробити методику формування соціально-економічних знань учнів професійно-технічних навчальних закладів та експериментально перевірити її ефективність на практиці.

4. Підготувати навчально-методичне забезпечення та методичні рекомендації з проблеми дослідження для інженерно-педагогічних працівників професійно-технічних навчальних закладів.

Об'єкт дослідження – професійна підготовка учнів професійно-технічних навчальних закладів сфери обслуговування.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування соціально-економічних знань учнів професійно-технічних навчальних закладів сфери обслуговування.

Теоретико-методологічною основою дослідження є закономірності загальнонаукового пізнання; принципи науковості, об'єктивності, системності, взаємозв'язку і взаємозумовленості явищ; теорія діяльності та навчання, загальні соціологічні та економічні теорії; загальнонаукові підходи до категорії знання, соціально-економічні закономірності формування знань, структурно-функціональні підходи до формування знань, психолого-педагогічні закономірності навчально-пізнавального процесу, а також наукові праці з проблем професійної педагогіки (О. Дубинчук, Л. Лук'янова, Н. Ничкало, М. Сметанський), професійної готовності майбутнього фахівця (Л. Барановська, В. Безрукова, Н. Мойсеюк, В. Петрук, Н. Тализіна), інтегративних процесів в освіті (М. Бєрулава, С. Гончаренко, Р. Гуревич, І. Козловська, М. Чепіков); інноваційних процесів у професійно-технічній освіті (М. Кадемія, В. Клочко, А. Коломієць, В. Радкевич, Л. Сліпчишин), інтеграції змісту (О. Вознюк, Я. Собко, Г. Тарасенко), форм і методів професійного навчання (О. Джеджула, О. Стечкєвич, А. Цюприк) та ін.

Комплексний підхід до вивчення проблеми зумовив застосування таких **методів дослідження**: теоретичний аналіз психологічної та педагогічної літератури, що дав можливість виявити стан досліджуваної проблеми у педагогічній науці; методи аналізу використовувалися для порівняння та зіставлення різних поглядів на проблему; емпіричні методи (анкетування, опитування, тестування, спостереження, аналіз продуктів діяльності учнів ПТНЗ) показали стан соціально-економічної підготовки учнів; вивчення документальних джерел дозволило визначити стан проблеми у практиці ПТНЗ. Педагогічний експеримент був спрямований на виявлення умов формування соціально-економічних знань учнів професійно-технічних навчальних закладів сфери обслуговування й апробацію моделі; статистичні та математичні методи використовувалися для обробки результатів педагогічного експерименту.

Експериментальна база дослідження. Експеримент проводився на базі навчальних закладів м. Львова та Львівської області (Міжрегіонального центру професійно-технічної освіти художнього моделювання і дизайну, Львівського професійного ліцею комп'ютерних технологій, Львівського професійного ліцею торгівлі та сфери послуг, Львівського професійного ліцею побутового обслуговування, ВПУ № 63 м. Львова, ВПУ № 19 м. Дрогобича, ВПУ № 8 м. Стрия, Добромильського професійного ліцею, Новороздільського професійного ліцею будівництва та побуту), м. Сімферополя, м. Ужгорода та

Закарпатської області. В експериментальній роботі брали участь 538 учнів, 27 викладачів, 124 працівники сфери обслуговування.

Наукова новизна та теоретичне значення полягає в тому, що: *вперше теоретично обґрунтовано* педагогічні умови формування соціально-економічних знань учнів професійно-технічних навчальних закладів сфери обслуговування (професійна спрямованість соціально-економічних знань на максимальне врахування змісту професійної підготовки і специфіки сфери обслуговування; інтеграція соціально-економічних знань у спеціальному проблемно-інтегративному курсі “Основи соціально-економічних знань”, що передбачає як цілісне його вивчення, так і використання окремих тем під час вивчення інших дисциплін; варіативність методик навчання соціально-економічних знань залежно від конкретних умов); *уточнено* поняття соціально-економічних знань учнів професійно-технічних навчальних закладів сфери обслуговування; *удосконалено* методику формування соціально-економічних знань учнів професійно-технічних навчальних закладів; *подальшого розвитку набули* теоретичні положення методики інтегративної професійної підготовки учнів професійно-технічних навчальних закладів.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що розроблено інноваційний проблемно-тематичний інтегрований курс “Основи соціально-економічних знань”, його інтегровані теми для використання в курсах інших навчальних дисциплін і соціально-економічний практикум для учнів професійно-технічних навчальних закладів сфери обслуговування; методичні матеріали щодо формування соціально-економічних знань учнів професійно-технічних навчальних закладів для педагогічних працівників.

Результати дослідження можуть бути використані в процесі складання навчальних програм і навчальних посібників для професійно-технічних навчальних закладів, а також під час вивчення соціально-економічних дисциплін.

Наукові положення, навчально-методичні матеріали впроваджено у навчальний процес професійно-технічних навчальних закладів України, а саме: ВПУ № 8 м. Стрий (довідка № 28 від 09.02.2010 р.), Міжрегіональний центр професійно-технічної освіти художнього моделювання і дизайну м. Львова (довідка № 80 від 15.02.2010 р.), Навчально-методичний центр професійно-технічної освіти у Закарпатській області (довідка № 31 від 19.11.2009 р.), Республіканський вищий навчальний заклад “Кримський інженерно-педагогічний університет” м. Сімферополь (довідка № 01.3-07/171 від 20.03.2010 р.), Львівський інститут банківської справи УБС НБУ (м. Київ) (довідка № 01-15/441 від 15.06.2010 р.).

Апробація результатів дослідження здійснювалася на 29 науково-практичних конференціях, у тому числі 11-ти *міжнародних*: “Теоретичні та методичні засади розвитку професійно-педагогічної освіти у контексті європейської інтеграції” (Київ, 2005 р.), “Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми” (Вінниця, 2006, 2008, 2010 рр.), “Організація самостійної роботи на факультеті ВУЗу” (Организация самостоятельной работы на факультете ВУЗа)

(Белорусь, Минск, 2006 г.), “Духовно-моральне виховання і професіоналізм особистості в сучасних умовах” (Вінниця, 2007, 2009 р.р.), “Школа в перспективі ХХІ століття” (Szkola w perspektywie XXI wieku) (Польща, Кельце, 2007 р.), “Сучасні освітні технології у професійній підготовці майбутніх фахівців” (Львів, 2007, 2008, 2009 рр.), “Інформаційно-телекомукаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи” (Львів, 5-7 жовтня 2009 р.); 11-ти *всеукраїнських*: “Потенціал людини: духовний, психічний і творчий вимір” (Львів, 2005, 2010 рр.), „С. Балеї і проблеми становлення сучасної культури виховання: філософія, культурологія, психологія, педагогіка” (Львів, 2005), “Актуальні проблеми підготовки педагогічних кадрів до творчої професійної діяльності” (Мелітополь, 2006 р.), “Іван Огієнко та сучасність” (Львів, 2007 р.), “Треті всеукраїнські ставропігійські читання. Освітні і культурологічні традиції Львівської Ставропігії: педагогіка, духовність, творчість” (Львів, 2007 р.), “Ставропігійські філософські студії” (Львів, 2008 р.), “Регіональні аспекти професійної орієнтації в умовах профільного навчання” (Львів, 2008 р.), II Всеукраїнський педагогічний конгрес (Львів, 2009 р.), “Теоретичні і методичні засади викладання психолого-педагогічних та гуманітарних дисциплін” (Ужгород, 2010 р.), “Полікультурне виховання в умовах професійної підготовки” (Ужгород, 2010 р.), “Дидактичні умови загальноосвітньої підготовки учнів ПТНЗ” (Львів, 2010 р.); 2-х *регіональних та обласних*: “Проблеми регіоналізації професійного навчання: реалії, науковий пошук, перспективи” (Львів, 2008 р.), “Психологічна служба у професійно-технічних навчальних закладах: досвід, проблеми, перспективи” (Львів, 2010 р.); звітних наукових конференціях Львівського НПЦ ПТО НАПН України (Львів, 2006 -2009 рр.).

Основні результати **опубліковано** у 17 наукових і науково-методичних працях, із них 15 написані без співавторів, у тому числі: 2 колективні монографії, 8 статей, із них 5 одноосібних у провідних фахових виданнях із переліку ВАК України та 2 – у зарубіжних виданнях, 4 методичні рекомендації, 3 тези конференцій. Загальний обсяг особистого внеску – 8,5 авт. арк.

Особистий внесок здобувача. В колективних монографіях “Інноваційні методики навчання у професійно-технічній освіті” та “Теоретичні та методичні основи забезпечення якості професійно-практичної підготовки учнів професійно-технічних навчальних закладів” авторськими є розділи “Активізуючі методики навчання економічних дисциплін” і “Роль практичного навчання в професійному становленні майбутнього соціального працівника” відповідно, у 2 матеріалах конференцій (співавтори – В. Мороховський та А. Цюприк) особистий внесок здобувача полягає у дослідженні професійно спрямованого вивчення суспільних дисциплін.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел з 227 найменувань (із них 14 – іноземними мовами), 12 додатків на 36 сторінках. Її повний обсяг – 255 сторінок (194 сторінки – основна частина). Робота містить 15 рисунків на 8 сторінках, 13 таблиць на 10 сторінках і 5 формул.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми, її актуальність, визначено об'єкт, предмет, мету та завдання дослідження, його наукову новизну, окреслено теоретичну і практичну цінність результатів, сформульовано висновки про апробацію і впровадження результатів дослідження.

У першому розділі – **“Теоретичні основи формування соціально-економічних знань учнів професійно-технічних навчальних закладів”** – аналізуються ключові поняття та стан проблеми дослідження, розглядаються базові підходи й аспекти формування соціально-економічних знань учнів ПТНЗ.

Удосконалення підготовки кадрів для сфери обслуговування — одна з найважливіших умов підвищення соціальної ефективності та якості обслуговування населення, задоволення попиту споживачів. Професійно-технічні навчальні заклади мають значний досвід і здобутки у підготовці фахівців для даної галузі. Сфера обслуговування включає торгівлю, громадське харчування та галузі невиробничої сфери. Характерною особливістю працівників сфери обслуговування є те, що стосунки фахівця з користувачем послуг належать до кола професійних обов'язків і регламентуються як правовими, так і моральними нормами. Фахівець повинен бути готовим не лише до зміни професії, а й до зміни моделі своєї поведінки та професійного світогляду в нових умовах. Це забезпечує його професійну компетентність, мобільність і конкурентоспроможність, відповідність сучасним і перспективним вимогам ринку праці та суспільства, особливо в сфері обслуговування, яка доволі швидко змінюється.

У професійно-технічних навчальних закладах передбачено навчальні курси “Основи галузевої економіки і підприємництва”, “Основи правових знань” і “Психологія та етика ділових відносин”. У процесі вивчення економічних дисциплін розв'язується завдання формування в учнів адекватного економічного мислення, а результатом є економічно обґрунтована практична діяльність. Однак нині не повністю вирішена проблема формування економічних знань майбутніх фахівців сфери обслуговування. Незначна кількість годин, відведених на вивчення соціальних дисциплін, не дозволяє забезпечити належний рівень соціально-економічної підготовки учнів.

У дослідженні соціально-економічні знання ми трактуємо як систему світоглядних уявлень про сутність соціально-економічних процесів, що сприяють формуванню усвідомленої професійно-економічної поведінки, мислення та взаємовідносин майбутнього фахівця. В такому контексті виникає питання про доцільність формування системних соціально-економічних знань учнів ПТНЗ і впровадження у навчальний процес спеціальних інтегрованих курсів.

Формування соціально-економічних знань учнів професійно-технічних навчальних закладів ми розглядаємо в таких аспектах: історичному, загальнонауковому, філософському, соціологічному, економічному, психологічному. Історичний аспект формування соціально-економічних знань полягає в урахуванні закономірностей їх розвитку та взаємодії. Загальнонауковий аспект розглядає взаємозв'язки та взаємовплив відповідних наукових галузей. Соціально-економічне знання ми розглядаємо як прикладні знання і як знання на

стиків наук, що за своєю суттю є інтегративними. Філософський аспект полягає у подоланні неантагоністичних суперечностей між потребами особистості та вимогами суспільства й урахуванні особливостей соціального пізнання на сучасному етапі. Соціологічний аспект формування соціально-економічних знань передбачає їх здобуття, застосування та результат діяльності соціальної групи в певних соціальних умовах. Економічний аспект показує залежність професійного успіху від відповідності якостей людини вимогам економічної системи. Психологічний аспект полягає у баченні формування соціально-економічних знань як потреби та ціннісного утворення. Педагогічний контекст формування соціально-економічних знань дає можливість розглядати ці знання як педагогічно адаптовані основи відповідних наук, як єдність відповідних знань, умінь і навичок, як досвід творчої самостійної діяльності емоційно-ціннісного ставлення.

У дисертації доведено, що формування соціально-економічних знань – це процес їх здобуття, застосування та результат діяльності соціальної групи в певних соціальних умовах. Формування соціально-економічних знань учнів ПТНЗ розглядалося з позицій низки підходів. Системний підхід до аналізу соціально-економічних знань трактує їх як певну систему і полягає в розробці моделі, здатної інтегрувати різноманітні знання в одну дисципліну. Структурний підхід розглядає особливості економічних і соціальних знань, їх формування, передбачає визначення спільних та індивідуальних елементів, наприклад, понять, явищ, закономірностей. Інформаційний підхід розглядає знання як джерело інформації, дає можливість узагальнити соціально-економічні знання на єдиній інформаційній основі. З позицій соціокультурного підходу формування соціально-економічних знань тісно пов'язано з набуттям професійної культури. А самі знання розглядаються як певний архетип, за допомогою якого передається досвід від покоління до покоління. Гуманістичний підхід до формування соціально-економічних знань забезпечує розвиток таких якостей особистості, що сприяють професійній адаптації, соціалізації, економічній поведінці майбутнього фахівця. Компетентнісний підхід дозволяє визначити вплив рівня сформованості соціально-економічних знань на результативність професійної підготовки, професійного становлення та професійного розвитку майбутніх фахівців сфери обслуговування. Провідні засади системного, структурного, соціокультурного, інформаційного, гуманістичного, компетентісного підходів створюють у сукупності загальнонаукову основу для формування соціально-економічних знань учнів ПТНЗ сфери обслуговування.

У другому розділі – **“Педагогічні умови формування соціально-економічних знань учнів професійно-технічних навчальних закладів”** – обґрунтовано педагогічні умови формування соціально-економічних знань учнів ПТНЗ сфери обслуговування; розроблено й описано модель формування соціально-економічних знань учнів ПТНЗ сфери обслуговування, визначено структурні компоненти соціально-економічних знань учнів професійно-технічних навчальних закладів і критерії та рівні їх сформованості.

На основі теоретичного та практичного аналізу нами визначено такі педагогічні умови формування соціально-економічних знань учнів ПТНЗ:

1. Професійна спрямованість соціально-економічних знань на максимальне врахування змісту професійної підготовки і специфіки сфери обслуговування.
2. Інтеграція соціально-економічних знань у спеціальному проблемно-інтегративному курсі “Основи соціально-економічних знань”, що передбачає як цілісне його вивчення, так і використання окремих тем під час вивчення інших дисциплін.
3. Варіативність методик навчання соціально-економічних знань залежно від конкретних умов.

У роботі доведено доцільність використання для освоєння соціально-економічних дисциплін майбутніми фахівцями сфери обслуговування інтегративного підходу, що базується на розвитку закономірностей інтеграції соціальних та економічних знань. Структурування соціально-економічних знань відбувалося на основі внутрішньопредметної та міжпредметної узгодженості змісту. Інтегративний підхід передбачає формування мінімальної функціонально повної бази соціально-економічних знань, забезпечує наступність і взаємозв'язок вивчення предметів. Нині неможливе розширення у навчальних планах переліку соціально-економічних дисциплін та вивчення учнями ПТНЗ запланованих дисциплін в повному обсязі, щоб можна було забезпечити самостійне формування системи цих знань. Тому доцільною є інтеграція соціально-економічних знань, що не вимагає додаткових затрат навчального часу і не збільшує обсягу навчального матеріалу.

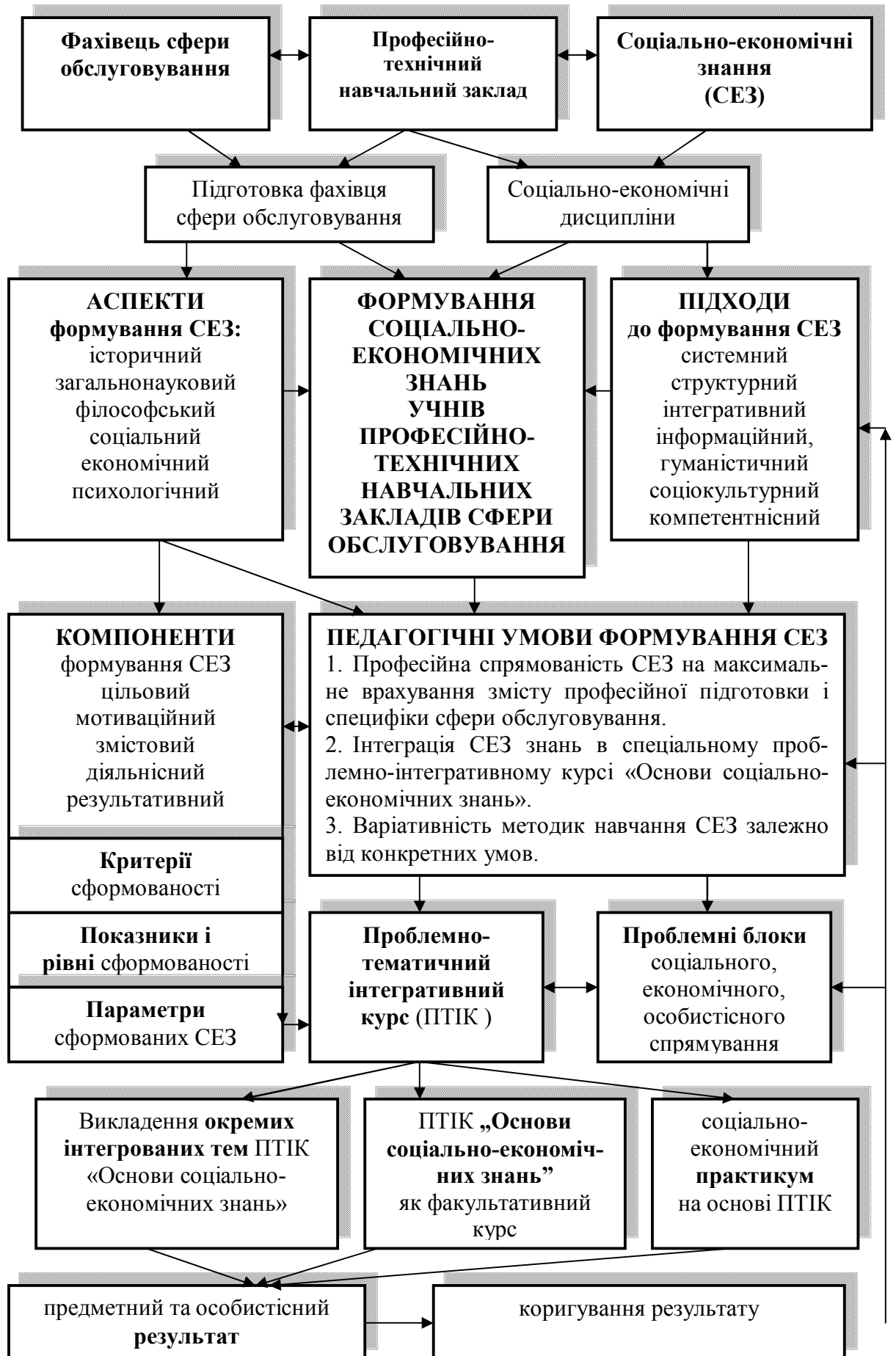
Показана доцільність впровадження нового виду інтегрованих курсів, зокрема: тематично-проблемного інтегрованого курсу. Такий курс суттєво відрізняється від традиційного інтегрованого курсу, що формується як один навчальний предмет та однозначно передбачає вивчення лише в цілісності. Оскільки характеристики такого курсу виходять за межі відомих класифікацій, у дисертації запропоновано авторське визначення такого навчального курсу. Тематично-проблемний інтегрований курс – це інтегрований курс, який за змістом охоплює одну педагогічну проблему і структурується на основі інтеграції її провідних тем, що можуть вивчатися як окремо у різних навчальних дисциплінах, так і цілісно як один інтегрований курс. Виходячи з цього визначення, тематично-проблемний інтегрований курс “Основи соціально-економічних знань” за рахунок зовнішньої інтеграції може викладатися як цілісний навчальний предмет (спецкурс), а за рахунок внутрішньої інтеграції – його окремі теми можуть включатися в структуру інших навчальних предметів.

У дисертації пропонується під час формування соціально-економічних знань учнів професійно-технічних навчальних закладів обирати один із описаних варіантів: етапна методика викладання проблемно-тематичного інтегрованого курсу “Основи соціально-економічних знань”, конкретні методики на основі окремих інтегрованих тем курсу, соціально-економічний практикум. Виділено проблемні блоки соціального (визначення сучасних вимог до працівника сфери обслуговування, сприяння професійній орієнтації, економічній соціалізації та соціальній адаптації майбутніх фахівців до нового середовища професійної діяльності), економічного (формування економічної культури, освіти та

виховання, соціально-економічної поведінки та мислення майбутніх фахівців сфери обслуговування) й особистісного спрямування (підвищення рівня задоволеністю професією, професійного самовизначення та мотивації, формування особистісних переконань і професійних інтересів).

Цілісність формування соціально-економічних знань учнів ПТНЗ сфери обслуговування забезпечують взаємопов'язані компоненти. *Мотиваційний*, сформованість якого визначається критерієм мотивації формування соціально-економічних знань учнів професійно-технічних навчальних закладів сфери обслуговування. Показниками цього критерію є усвідомленість знань та інтерес учнів до їх освоєння. *Цільовий*, сформованість якого визначається критерієм ефективності формування соціально-економічних знань учнів професійно-технічних навчальних закладів сфери обслуговування. Показниками цього критерію є системність та узагальненість соціально-економічних знань учнів. *Змістовий*, сформованість якого визначається критерієм успішності формування соціально-економічних знань учнів професійно-технічних навчальних закладів сфери обслуговування, який відображає рівень засвоєння знань у процесі навчання. Показниками цього критерію є повнота знань та успішність учнів із соціально-економічних дисциплін. *Діяльнісний*, сформованість якого визначається критеріями уміння структурувати і систематизувати зміст навчального матеріалу; уміння знаходити у змісті навчального матеріалу суперечності та моделювати їх подолання; комплексно обґрунтовувати й оцінювати прийняте рішення під час виконання завдань, використовувати набуті соціально-економічні знання. Цей компонент передбачає використання і таких показників, як ініціативність, організованість, активність, продуктивність. *Результативний*, сформованість якого визначається критерієм регулярного перегляду й оновлення змісту соціально-економічних знань, які пропонуються учням професійно-технічних навчальних закладів сфери обслуговування. Його показниками є самостійність, самодисципліна, самоконтроль і самооцінка. Сукупність означених критеріїв та їх показників слугували основою для виділення рівнів сформованості знань.

Модель формування соціально-економічних знань учнів ураховує специфіку таких знань і методологічні основи дидактичної організації їх змісту, де відображено взаємозв'язок суб'єктивного, об'єктивного та предметного чинників: об'єктивний – визначає власне процес формування соціально-економічних знань учнів професійно-технічних навчальних закладів сфери обслуговування; суб'єктивний – визначає сформованість соціально-економічних знань учнів професійно-технічних навчальних закладів сфери обслуговування; предметний – моделює зміст навчального курсу та досягнуті результати. Інтеграція соціально-економічних знань за цією моделлю здійснюється за допомогою вибору методів системного аналізу, інтегративних методів і форм навчання, дії механізмів створення цілісної системи знань і способів діяльності. На основі визначених підходів розроблено модель формування соціально-економічних знань учнів професійно-технічних навчальних закладів сфери обслуговування (рис. 1).

У третьому розділі – **“Експериментальна перевірка ефективності умов формування соціально-економічних знань учнів професійно-технічних навчальних закладів сфери обслуговування”** – розроблено методику експериментальної роботи щодо оцінки сформованості соціально-економічних знань учнів, здійснено аналіз стану практики формування соціально-економічних знань учнів професійно-технічних навчальних закладів сфери обслуговування, представлено результати педагогічного експерименту.

Загальна мета педагогічного експерименту – підтвердження гіпотези дослідження щодо суттєвого впливу обґрунтованих педагогічних умов на показники сформованості соціально-економічних знань. У контексті досягнення загальної мети завдання експерименту визначалися як послідовні етапи:

I. Аналіз стану здобуття соціально-економічних знань учнями ПТНЗ у реальному педагогічному процесі для виявлення причини наявних недоліків, а також виявлення відповідності стану практики рівню запитів ринку праці.

II. Перевірка ефективності розробленого науково-методичного інструментарію шляхом визначення рівня сформованості соціально-економічних знань учнів експериментальних та контрольних груп на базі відповідних критеріїв, показників та параметрів.

III. Впровадження результатів педагогічного дослідження.

Оскільки для нашого дослідження особливо важливим було визначення якості знань за їх параметрами, широко використовувалися дробові коефіцієнти, побудовані за схемою: відношення реального результату до теоретично передбачуваного (необхідного) результату. Такими коефіцієнтами були коефіцієнти системності, узагальненості, усвідомленості, повноти, оперативності та ґрунтовності знань. Беручи до уваги той факт, що на навчальний процес одночасно впливає багато чинників, постало питання вибору незалежної (причини) та залежної (наслідку) змінних. У ролі активного педагогічного чинника виступив інтегрований курс з основ соціально-економічних знань для учнів ПТНЗ, які готують фахівців для сфери обслуговування.

У процесі констатувального етапу експерименту встановлено, що соціально-економічним знанням молодь відводить одне з провідних місць. Якщо соціально-економічні знання є одночасно і професійними, то їм належить незаперечна першість. Значна частина респондентів вважає економічні знання такими, що потребують спеціальної підготовки. На основі цього зроблено висновок, що попит на соціально-економічну підготовку є вищим за наявний рівень. На думку учнів, соціально-економічні знання допомагають домогтися матеріальної забезпеченості, отримати хорошу роботу, краще адаптуватися до нових соціально-економічних умов. Однак сучасна система професійної освіти лише частково сприяє формуванню соціально-економічних знань відповідно до вимог сучасного ринку праці. Тому система набуття соціально-економічних знань у професійних навчальних закладах нині потребує вдосконалення.

У процесі педагогічного експерименту використовувалися різні можливості впровадження курсу, інтегрованих тем і практикуму: за рахунок резерву часу як курс професійно-теоретичної підготовки; за рахунок інтеграції у зміст

навчальних програм загальноосвітніх (“Людина і світ”, “Економіка”, “Право”) або загальнопрофесійних (“Основи галузевої економіки і підприємництва”, “Основи правових знань”, “Основи професійної етики та культура спілкування”, “Психологія та етика ділових відносин”) дисциплін; за рахунок перенесення практичної частини курсу в програму професійно-практичної підготовки. Під час експерименту в навчальні дисципліни, передбачені навчальним планом, впроваджувалися окремі інтегровані теми, а під час професійно-практичної підготовки – практична частина курсу в формі практикуму. За гіпотезою дослідження, цей курс має позитивно впливати на параметри, що характеризують якість професійної підготовки, а саме якість соціально-економічних знань.

Під час експериментального дослідження формування соціально-економічних знань учнів ПТНЗ сфери обслуговування ми враховували як предметний, так і особистісний результати. До особистісного результату віднесено: рівень професійного самовизначення учнів, мотивацію або інтерес учнів, рівень сформованості соціально-економічної поведінки учнів. Для перевірки цих показників використовувалися стандартизовані тести й опитувальники.

До предметного результату віднесено успішність із соціально-економічних дисциплін та якість засвоєння знань учнями. Здатність учнів до узагальнень і систематизації знань перевірялася за допомогою ситуаційних завдань під час виробничого навчання та за результатами змагань у вигляді ділової гри. Усвідомленість знань визначалася розумінням характеру зв’язків між знаннями (розрізненням суттєвих і несуттєвих зв’язків, розумінням механізму становлення та прояву цих зв’язків, осмисленням основ засвоєних знань, розумінням способів застосування знань, розумінням принципів, які лежать в основі способів застосування тощо) для вирішення проблемних завдань під час теоретичного навчання. Оперативність знань, тобто готовність застосувати знання в схожих і варіативних ситуаціях, вимірювалася відношенням кількості випадків правильно застосованих учнем знань за визначений проміжок часу до кількості знань, які необхідно було застосувати (розробка практично спрямованих навчальних проєктів). Повнота знань визначалася кількістю правильно даних відповідей під час тестування. Тести розроблялися на основі трактування соціально-економічних понять, освоєних учнем під час вивчення соціально-економічних дисциплін. Джерелом аналізу ґрунтовності соціально-економічних знань були комплексні роботи учнів, які проводилася через певні проміжки часу.

Сутність формувального етапу експерименту полягала в тому, що в експериментальних групах було реалізовано педагогічні умови, методику формування соціально-економічних знань учнів ПТНЗ сфери обслуговування. В контрольних групах навчальний процес було організовано традиційним способом, що характеризувався стихійним характером дотримання виділених умов.

Про правильність гіпотези свідчить порівняння особистісних результатів формування соціально-економічних знань учнів відповідно до компонентів моделі (цільовий, мотиваційний, змістовий, діяльнісний, результативний),

наведених у табл. 1.

Таблиця 1

**Розподіл учнів за рівнем особистісних результатів
формування соціально-економічних знань**

Компонент	Контрольні групи			Експериментальні групи		
	Низький	Середній	Високий	Низький	Середній	Високий
Цільовий	40	41	19	38	42	20
Мотиваційний	37	37	26	21	36	43
Змістовий	32	45	23	36	43	21
Діяльнісний	24	54	22	18	33	49
Результативний	41	35	24	30	33	37

Оцінка рівня саморозвитку у межах результативного компонента, а також загальний розподіл учнів за рівнем особистісних результатів формування соціально-економічних знань свідчать про покращення результатів у експериментальній групі.

Для оцінки динаміки предметних результатів учнів за рівнями сформованості соціально-економічних знань (рис. 2) проводилися розрахунки на основі параметрів знань. Якісний і кількісний аналізи результатів навчання дозволяють стверджувати, що учні експериментальних груп краще справились із поставленим завданням, а тому перебувають, в основному, на середньому та високому рівнях. Водночас учні контрольних груп показали результати, які відповідають достатньому та середньому рівням навчальної діяльності.

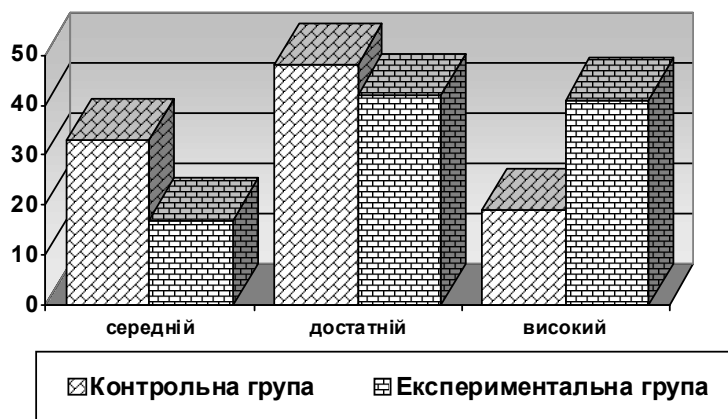

Рис. 2. Діаграма розподілу учнів за рівнем сформованості соціально-економічних знань в експериментальній і контрольній групах

Аналіз результатів експерименту показав якісні зміни у всіх виділених параметрах, на які впливали варіативні чинники інтеграції знань. Наявність системно-структурного характеру спецкурсу підвищувала показники параметрів знань учнів. Збереження індивідуальних ознак елементів знань за умови їх інтеграції суттєво підвищувало кількість учнів, які оперували вищими рівнями засвоєння знань, що набували творчого, осмисленого характеру.

Вилучення зі змісту навчання другорядних та застарілих відомостей у

процесі структурування знань у проблемні блоки дало змогу досягнути очікуваного результату навчання з мінімальними зусиллями та мінімальними затратами навчального часу. Зросла доступність змісту навчання, що особливо важливо саме у професійно-технічній школі, де значна частина контингенту учнів має слабку загальноосвітню підготовку.

Отже, результати якісного аналізу ефективності інтеграції знань підтвердили правильність гіпотези дослідження, а організація навчального процесу за нашою методикою одержала позитивну оцінку учнів, методистів та інженерно-педагогічних працівників. Кількісний аналіз також засвідчив високу ефективність запропонованих змін, пов'язаних з інтеграцією знань учнів ПТНЗ.

Узагальнення результатів дослідно-експериментальної роботи показало переваги інтегративного підходу до формування змісту навчального матеріалу. Створення інтегративних систем знань різних рівнів, які на кожному етапі включення менших систем у більші, піддаються перевірці, – один із перспективних шляхів структурування змісту освіти. Побудова і впровадження інтегрованих курсів не шляхом поділу традиційного фактичного матеріалу, а за проблемним принципом, виходячи з цілей освіти (і відповідно до заданої проблематики та тематики змісту навчання), дає можливість за умови збереження основного змісту навчального матеріалу з нормативних курсів підвищити ефективність процесу навчання.

Результати проведеного дослідження дають підстави вважати, що вихідна методологія правильна, мета досягнута, поставлені завдання розв'язані, що дало можливість сформулювати такі **висновки**:

1. Оновлення стандартів професійної освіти згідно з технологічним та економічним розвитком є актуальним для сфери обслуговування. Важливим інструментом забезпечення якісної професійної підготовки є впровадження інтегративних процесів і їх ефективне використання у формуванні змісту освіти.

На сучасному етапі необхідно формувати нове мислення майбутнього фахівця, основою якого має стати ринкове сприйняття реалій суспільного життя. У процесі вивчення економічних дисциплін розв'язується завдання формування в учнів адекватного економічного мислення, а результатом є економічно обґрунтована практична діяльність. Освоєння учнями соціальних знань дозволяє будувати взаємовідносини з іншими людьми, суспільством, довіллям та самим собою, тобто визначають їх поведінку в соціумі. Особливо важливі вони для майбутніх фахівців сфери обслуговування.

Соціально-економічні знання трактуємо як систему світоглядних уявлень про сутність соціально-економічних процесів, які сприяють формуванню усвідомленої професійно-економічної поведінки, мислення та взаємовідносин майбутнього фахівця. Педагогічний контекст дає можливість розглядати ці знання як педагогічно адаптовані основи відповідних наук, як єдність відповідних знань, умінь і навичок, як досвід творчої самостійної діяльності емоційно-ціннісного ставлення. Формування соціально-економічних знань учнів професійно-технічних навчальних закладів ми розглядаємо в таких аспектах:

історичному, загальнонауковому, філософському, соціологічному, економічному, психологічному, педагогічному.

Загальнонауковою базою формування соціально-економічних знань учнів професійно-технічних навчальних закладів є системний, структурний, соціокультурний, інформаційний, гуманістичний і компетентісний підходи. Кожний із цих підходів має свої переваги та сфери застосування.

2. Педагогічними умовами формування соціально-економічних знань учнів професійно-технічних навчальних закладів сфери обслуговування є такі: професійна спрямованість соціально-економічних знань на максимальне врахування змісту професійної підготовки і специфіки сфери обслуговування; інтеграція соціально-економічних знань у спеціальному проблемно-інтегративному курсі “Основи соціально-економічних знань”, який передбачає як цілісне його вивчення, так і використання окремих тем під час вивчення інших дисциплін; варіативність методик навчання соціально-економічних знань залежно від конкретних умов. Доцільним є впровадження нового виду інтегративних курсів, зокрема: тематично-проблемного інтегрованого курсу. Такий курс суттєво відрізняється від традиційного інтегрованого курсу, що формується як один навчальний предмет та однозначно передбачає вивчення лише в цілісності.

У моделі відображено взаємозв'язок суб'єктивного, об'єктивного та предметного чинників. Під час розробки моделі формування соціально-економічних знань учнів професійно-технічних навчальних закладів сфери обслуговування нами виділено проблемні блоки соціального, економічного й особистісного спрямування. Цілісність формування соціально-економічних знань учнів професійно-технічних навчальних закладів сфери обслуговування забезпечують взаємопов'язані компоненти: мотиваційний, цільовий, змістовий, діяльнісний, результативний.

3. Тематично-проблемний інтегрований курс “Основи соціально-економічних знань” за рахунок зовнішньої інтеграції може викладатися як цілісний навчальний предмет (спецкурс), а за рахунок внутрішньої інтеграції його окремі теми можуть включатися у структуру інших навчальних предметів. Пропонується під час формування соціально-економічних знань учнів професійно-технічних навчальних закладів обирати один із варіантів: етапна методика викладання факультативного проблемно-тематичного інтегрованого курсу “Основи соціально-економічних знань”, конкретні методики на основі окремих тем інтегрованого курсу, соціально-економічний практикум.

4. Експериментально перевірено вплив соціально-економічних знань на рівень професійної відповідності учнів ПТНЗ сфери обслуговування. Виявлено, що незначна кількість годин, відведених на їх вивчення, й обмежений вибір дисциплін не дозволяють забезпечити належний рівень соціально-економічної підготовки учнів. Основним шляхом покращення соціально-економічних знань майбутніх фахівців сфери обслуговування є введення інтегрованих соціально-економічних дисциплін у професійно-технічних навчальних закладах.

Під час констатувального етапу експерименту встановлено, що саме учні ПТНЗ розуміють під соціально-економічними знаннями; виявлено основні

джерела набуття соціально-економічних знань; визначено чинники, що сприяють пристосуванню до ринкових умов; досліджено мотивацію здобуття учнями соціально-економічних знань; визначено умови, що впливають на формування соціально-економічних знань під час навчання.

Формувальний етап експерименту засвідчив високу ефективність запропонованих змін, пов'язаних із професійним спрямуванням та інтеграцією соціально-економічних знань учнів професійно-технічних навчальних закладів сфери обслуговування. Узагальнення результатів дослідно-експериментальної роботи показало позитивні зрушення як у предметних, так і в особистісних результатах формування соціально-економічних знань. Якісний і кількісний аналіз одержаних даних доводить переваги запропонованих підходів та ефективність моделі формування соціально-економічних знань учнів ПТНЗ сфери обслуговування. Припущення, що реалізація педагогічних умов позитивно впливає на рівень сформованості знань, виявилось правильним.

Результати дослідження можуть бути використані на таких рівнях: Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України під час розробки державних стандартів професійно-технічної освіти; Науково-практичного центру професійно-технічної освіти НАПН України для подальшої розробки методичних матеріалів щодо навчання соціально-економічних дисциплін; професійно-технічних навчальних закладів, що здійснюють підготовку фахівців сфери обслуговування; для розробки програм, а також спецкурсів соціальних та економічних дисциплін.

Проведене дослідження, звісно, не вичерпує всіх аспектів проблеми формування соціально-економічних знань майбутніх фахівців сфери обслуговування у професійно-технічних навчальних закладах. Перспективними напрямками подальшого пошуку є дослідження інноваційних технологій формування соціально-економічної компетентності майбутніх фахівців сфери обслуговування.

Основний зміст дисертації розкрито в таких публікаціях:

Монографії:

1. **Якимович О. Н.** Роль практичного навчання в професійному становленні майбутнього соціального працівника / О. Н. Якимович // Теоретичні та методичні основи забезпечення якості професійно-практичної підготовки учнів професійно-технічних навчальних закладів : монографія / за ред. Я. М. Собка. — Львів : Сполом, 2009. — С. 127—145.
2. **Якимович О. Н.** Активізуючі методики навчання економічних дисциплін / О. Н. Якимович // Інноваційні методики навчання у професійно-технічній освіті : монографія / за ред. І. М. Козловської. — Львів : Сполом, 2006. — С. 151—162.

Статті у фахових виданнях:

3. **Якимович О. Н.** Критерії й рівні сформованості соціально-економічних знань учнів професійно-технічних навчальних закладів сфери обслуговування / О. Н. Якимович // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми : зб.

наук. пр. — Випуск 26 / редкол. : І. А. Зязюн та ін. — К. ; Вінниця : Планер, 2010. — С. 100—106.

4. **Якимович О. Н.** Соціально-економічне виховання молоді у процесі професійного навчання / О. Н. Якимович // Нові технології навчання. Духовно-моральне виховання і професіоналізм особистості : зб. наук. пр. — Вип. 60. — К. ; Вінниця : Корзун Д. Ю., 2009 — С. 204—208.
5. **Якимович О. Н.** Основні концептуальні підходи до формування соціально-економічних знань майбутніх фахівців / О. Н. Якимович // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. пр. — Випуск 19 / редкол. : І. А. Зязюн та ін. — К. ; Вінниця : ДОВ “Вінниця”, 2008. — С. 87—93.
6. **Якимович О. Н.** Соціально-економічні знання і професійне самовизначення молоді / О. Н. Якимович // Нові технології навчання. Шляхи розвитку духовності та професіоналізму за умов глобалізації ринку освітніх послуг : зб. наук. пр. — Вип. 48. — Ч. 1. — К. ; Вінниця : Едельвейс і К, 2007. — С. 311—315.
7. **Якимович О. Н.** До проблеми соціально-економічної підготовки учнів професійно-технічних навчальних закладів / О. Н. Якимович // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. пр. — Випуск 11 / редкол. : І. А. Зязюн та ін. — К. ; Вінниця : ДОВ “Вінниця”, 2006. — С. 146—150.

Наукові статті в інших виданнях:

8. **Якимович О. Н.** До проблеми практичної підготовки фахівців соціальної сфери / О. Н. Якимович // Інформаційно-телекомунікаційні технології в сучасній освіті : досвід, проблеми, перспективи : зб. наук. праць. — Львів, 2009. — Вип. 2. — Ч. 2. — С. 154—158.
9. **Якимович О. Н.** Сутність соціально-економічних знань у сучасній професійній підготовці // Педагогічні інновації у фаховій освіті : зб. наук. праць / [ред. кол. : Ф. Г. Ващук, С. Г. Борзенко та ін.]. — Ужгород : ЗАДУ, 2010. — С. 130—138.
10. **Якимович О. Н.** Проблема соціально-економічних знань сучасної молоді / О. Н. Якимович // Szkoła w perspektywie XXI wieku : terażniejszość — przyszłość / Pod red. Z. Ratajka. — Kielce : Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego Jana Kochanowskiego, 2009. — S. 175—180.

Науково-методичні матеріали:

11. **Якимович О. Н.** Сучасні методики засвоєння знань з економічних дисциплін учнів професійно-технічних навчальних закладів : метод. посіб. / Ольга Несторівна Якимович. — Львів : Сполом, 2007. — 72 с.
12. **Якимович О. Н.** Соціально-економічна підготовка та її особливості у системі професійно-технічної освіти : метод. рекомендації / Ольга Несторівна Якимович. — Львів : Сполом, 2008. — 12 с.
13. **Якимович О. Н.** Дидактичні умови формування соціально-економічних знань учнів професійно-технічних навчальних закладів сфери обслуговування : метод. рекомендації / Ольга Несторівна Якимович. — Львів : Сполом, 2008. — 16 с.
14. **Якимович О. Н.** Основні підходи до визначення змісту соціально-економічної

підготовки фахівців: метод. рекомендації / Ольга Несторівна Якимович. — Львів : ВЦ Ун-ту «Львівський Ставропігійон», 2008. — 16 с.

Матеріали конференцій:

15. **Якимович О.** Умови формування соціально-економічних компетенцій майбутніх фахівців сфери обслуговування // Психологічна служба у професійно-технічних навчальних закладах досвід, проблеми, перспективи : тези Обласної наук.-практ. конф., 20 жовтня 2010 р., м. Львів. — Львів, ФОП Корпан Б. І., 2010. — С. 39—41.
16. **Цюприк А. Я.** Особенности организации самостоятельной работы во время изучения общественных дисциплин / А. Я. Цюприк, В. П. Мороховский, О. Н. Якимович // Организация самостоятельной работы студентов на факультете ВУЗа : материалы Междунар. науч.-практ. конф., 16—17 ноябр. 2006 г., г. Минск / [редкол. : В. В. Сергеевкова (отв.ред.) и др.]. — Минск : Изд. центр БГУ, 2006. — С. 138—144.
17. **Цюприк А. Я.** Самостійна робота як засіб підвищення пізнавальної активності студентів під час вивчення суспільних дисциплін / А. Я. Цюприк, О. Н. Якимович // Актуальні проблеми підготовки педагогічних кадрів до творчої професійної діяльності : тези доповідей. — Мелітополь, 2006. — С. 16—20.

Якимович О. Н. Формування соціально-економічних знань учнів професійно-технічних навчальних закладів сфери обслуговування. — Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Вінниця, 2011.

Дисертаційна робота присвячена дослідженню формування соціально-економічних знань учнів професійно-технічних навчальних закладів сфери обслуговування. У роботі розглядаються особливості професійної підготовки майбутніх фахівців сфери обслуговування у професійно-технічних навчальних закладах. Соціально-економічні знання розглядаються як компонент професійної підготовки учнів професійно-технічних навчальних закладів. У роботі визначено і описано основні концептуальні підходи до формування системи соціально-економічних знань учнів професійно-технічних навчальних закладів. Визначено й описано педагогічні умови формування соціально-економічних знань учнів професійно-технічних навчальних закладів сфери обслуговування. структурні компоненти соціально-економічних знань учнів професійно-технічних навчальних закладів та критерії й рівні їх сформованості, модель формування соціально-економічних знань учнів професійно-технічних навчальних закладів сфери обслуговування. Представлено методичні основи формування соціально-економічних знань учнів професійно-технічних навчальних закладів, методику й експериментальний аналіз формування цих знань. Здійснено аналіз дослідження ефективності формування соціально-економічних знань учнів професійно-технічних навчальних закладів сфери обслуговування.

У роботі доведена ефективність соціально-економічної підготовки учнів у професійно-технічних навчальних закладах сфери обслуговування шляхом

впровадження інтегрованого курсу “Основи соціально-економічних знань”.

Ключові слова: професійно-технічні навчальні заклади, сфера обслуговування, соціально-економічні знання, педагогічні умови, економічна поведінка, інтегрований навчальний курс.

Якимович О. Н. Формирование социально-экономических знаний учащихся профессионально-технических учебных заведений сферы обслуживания. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Винницкий государственный педагогический университет имени Михаила Коцюбинского, Винница, 2011.

Диссертация посвящена исследованию формирования социально-экономических знаний учащихся профессионально-технических учебных заведений сферы обслуживания. В работе рассматриваются особенности профессиональной подготовки будущих специалистов сферы обслуживания в профессионально-технических учебных заведениях, социально-экономические знания как компонент профессиональной подготовки. Определены главные концептуальные подходы к формированию системы социально-экономического знания: общенаучный, исторический, философский, структурный, системный, деятельностный, психологический, педагогический, информационный, социокультурный, социологический, экономический. Исследуются характеристики знания, способы его формирования и структура. Дано определение и описание педагогических условий формирования социально-экономических знаний учащихся профессионально-технических учебных заведений сферы обслуживания, таких как: единство структуры и системность, профессиональная направленность, гуманистическая и личностная ориентация, интеграция социально-экономических знаний как основы знаний.

Рассматриваются структурные компоненты социально-экономических знаний учащихся профессионально-технических учебных заведений сферы обслуживания: целевой, мотивационный, смысловой (информационный), операционно-деятельностный, результативно -корректирующий. Определены критерии сформированности социально-экономических знаний учащихся профессионально-технических учебных заведений сферы обслуживания: эффективности, мотивации, успеваемости, качества, результативности. Сформированность социально-экономических знаний учащихся профессионально-технических учебных заведений сферы обслуживания обозначается такими уровнями: поисково-творческий, производительный, репродуктивный.

Представлена модель формирования социально-экономических знаний учащихся профессионально-технических учебных заведений сферы обслуживания. В модели сосредоточивается сущность субъективного, объективного и предметного компонентов: объективный – определяет собственно процесс формирования социально-экономических знаний учащихся профессионально-технических учебных заведений сферы обслуживания; субъективный – определяет сформированность социально-экономических знаний

учащихся профессионально-технических учебных заведений сферы обслуживания; предметный – моделирует построение интегрированного курса и достигнутые результаты.

Представлены методические основы, методика и экспериментальный анализ формирования социально-экономических знаний учащихся профессионально-технических учебных заведений. Предлагается внедрить в учебный процесс интегрированный курс “Основы социально-экономических знаний”. Методические особенности создания и функционирования интегрированного курса “Основы социально-экономических знаний” отображают два основных направления его формирования: во-первых, методы обучения интегрированных учебных предметов вообще, во-вторых, специфику методов обучения интегрированных социально-экономических знаний. Осуществлен анализ исследования эффективности этих знаний. В работе доказана эффективность социально-экономической подготовки учащихся в профессионально-технических учебных заведениях сферы обслуживания путем внедрения интегрированного курса “Основы социально-экономических знаний”. В экспериментальном исследовании определялись как предметный, так и личностный результаты. Личностный результат учитывает уровень профессионального самоопределения, мотивацию или интерес учащихся, уровень формирования социально-экономического поведения. Предметный результат учитывает: успешность изучения социально-экономических дисциплин, качество освоения знаний учениками. Сущность формирующего эксперимента состоит в том, что в экспериментальных группах внедрены педагогические условия и методика формирования социально-экономических знаний. Результаты качественного анализа эффективности интеграции социально-экономических знаний подтвердили гипотезу исследования, а организация учебного процесса согласно нашей методике позитивно оценена учениками, преподавателями, методическими и инженерно-педагогическими сотрудниками профессионально-технических учебных заведений. Обобщение результатов экспериментально-исследовательской работы показало преимущество интегрированного подхода к формированию учебного материала.

Ключевые слова: профессионально-технические учебные заведения, сфера обслуживания, социально-экономические знания, педагогические условия, экономическое поведение, интегрированный учебный курс.

Yakymovych O. N. The forming socio-economic knowledge of students of vocational schools of the service sphere. – Manuscript.

Dissertation for a Candidate of pedagogical Sciences degree on specialty 13.00.04 – theory and methodology of professional education. – Vinnytsia State Pedagogical University named after Mikhaïlo Kotsjubinskiy, Vinnytsia, 2011.

Dissertation work is sacred to research of forming socio-economic knowledge of students of vocational schools of the service sphere. The features of professional preparation of future specialists vocational schools of the service sphere are examined, socio-economic knowledge as component of professional preparation of students of vocational schools, conceptual approaches to forming of the system of socio-economic

knowledge of students of vocational schools, certainly and the pedagogical terms of forming of socio-economic knowledge of students of vocational schools of the service sphere are described and determined , structural components of socio-economic knowledge of students vocational schools, criteria and levels of their formed, model of forming of socio-economic knowledge of students of vocational schools of the service sphere. Methodical bases of forming of socio-economic knowledge of students of vocational schools of the service sphere, methods and experimental analysis of forming of socio-economic knowledge of students of vocational schools of the service sphere, are presented, the analysis of research of efficiency of forming of socio-economic knowledge of students of vocational schools of the service sphere is carried out.

In dissertation work is proved efficiency of socio-economic preparation of students of vocational schools of the service sphere by introduction of integrated course of "Basis of socio-economic knowledge".

Key of words : vocational schools of the service sphere, the service sphere , socio-economic knowledge, pedagogical terms, economic conduct, integrated educational course.